

הראש הקטן

והראש הגידולללל

אינני יודע מי בדיוק היה בעל המצאה, אני מניח שלא היה מקרב תלמידי בית-הספר חוגים בחיפה, אך אחד הרבנים המעטים הזכורים לי משיעורי הסיפורות שלי כתלמיד באתו בית-ספר היה הרעיון להפיח קצת רוח אוסכסניז בשיריעם ידוע של ביאליק עליידי תוספת תמימה לכאורה בת שתי מילים חוזרות: "בעליונים" (בתחתית נים". בפועל הכצע הרבר כך: אחרי כל חצי טור של הפיומן יש לן גן נוספה המילה, "בעליונים" ואחרי המחצית השניה "בתחתונים". וכך, פיומן האהבה של ביאליק שראשיתו כמקור:

יש לי גן ובאר יש לי,
ועלי בארי תלוי דלי;

עבר מטאמורפוזה:

יש לי גן בעליונים ובאר יש לי בתחתונים ועלי בארי בעליונים תלוי דלי בתחתונים וכך הלאה — עבור על פני השורות: "אמי נמה בעליונים, נרדם אבי בתחתונים... דודי הולך בעליונים, דודי הולך בתחתונים" — עד סופו של השיר בישיבה-מזל.

כשגונב מעשה-הנבלה ליריעת מהנך הכיתה, עלתה בו חמתו עד להשחית. לא בלי מידה של צדק, אך בוודאי כלי מידה של הומור, תיאר את המעשה במילים חריפות ביותר כוואנדראזים כמעט היטלריסטי (הימים ימי מלחמת-העולם השנייה). כגסות-רוח וכפגיעה חמורה בכבוד המי שורר הלאומי.

ואנו אז בעליונים כבני 14 כתחתונים.

אז עדיין לא ידעתי זאת אך, לפחות מבחינתי, נולדה באתו יום שבו צחקנו עד דמעות למישמע החוכמה, הארעם-אנטילית במיקצת, התופעה שבעינינו בארבעים שנה תיקרא פכיל בשם "תיסמנת הראש הקטן". היתה זו הגובה טיבעית, גסה כדרך נערים, תגובה בריאה מאוד למה שבנינו התל-מידה הצטייר או כמליצות שרופות, כיופי, כות" גדרות שיקרא בערכים קנויים במשיכת-מילים. בקצרה: אנטידוט, רעל-שכנגד לכל האקלים הרחובי הרווח בבית-ספר עברי בחיפה האדומה, הציונית-פאתטית בפלשתניה"א."

כיום — 40 שנות-מידבר אחר היום ההוא — אני קורא רשימה בעיתון עברי על סיפורו החיש של יהודה עמיחי (מנחם כן, "כל האדם אדם", ידיעות אחרונות 27.12.85). הרשימה רצופה דיברישטב, כראוי לשיירי עמיחי, ורק "צר אחר, לאו טיפטי" מצא חשיקה בשיירי מבקרנו החדר-שים. הכוונה ל"סוג מסויים של אידיאולוגיה גופנית אנטירוחנית", סוג אשר "כמובן מסויים" כמוהו כ"כפירה בעיקר". לא פחות ולא יותר. והמבקר מצטט מטורי עמיחי לשם הרגמה: "אל תתיני לי את נפשך, / תני לי את גופך שלעולם לא אדע עד תום". לכאורה, שורות נאות של אדם מן הישוב, שהיה רק מפיסטו או, להבדיל, מנחם כן, יתבעו משהו אחר ואללה או את "אך מבקרנו מגיב: "מה פירושן של אמירות מסוג זה? כפול פירושו בול לכל מה שאיננו כאן ועכשיו, לכל מה שאיננו נראה לעין וגלוי. לכל מה שאיננו העולם הזה" (אם חשיקה נפש מבקרנו באהבה שמין העולם הבא). ועוד לא היגענו לתחתית הכור: וכל זה בשם האנטי-פורטיסאניות כניכול, בשם הגוף. אם הגוף הוא העיקר, ממילא הופכת השמירה על הגוף לעליון מכולם. ומכאן קצרה הדרך לבזו (נוסח יהושפט הרכבי היוצא נגד ברכוכבא) כלפי כל היסטוריות הגבורה הישראלית". כאן מוסיף בן עוד משל עמיחי:

אחר כך הוא עומד לפני ארונות הקודש הפתוחים של האגדות ולפני חלונות הראווה המוארים של ההיסטוריה. מלחמות מכבים, דויד וגולית, מתאבדי מצדה, מורדי גיטאות וחסה ושבעת בניה...

לחיות ולחיות ולא למות כמוהם. שוב — שורות נאות. ושוב: לא בעיני מבקרנו ובדי הירוחק עד כמה הטוריקת מבינה גבירה הזו היא תיעמלנית ביופיה, די לשנים לב לעובדה אחת: לחיות ולחיות ולא למות כמוהם. כותב עמיחי... אבל מה עישה באן למשל דויד? האם דויד מת בקרב הגבורה עם גולית?

והמבקר מסכם:

במאן שהגבורה... פסלה אפילו לא משום שמתים בעבירה (שהרי דויד לא מת)... אלא משום שהיא גבורה. אשר על כן היא פסולה. דויד האידיאולוגיה המוכרת אצלנו בתיסמנת ראש קטן: אל תהיה גיבור, בני (השיר הוא:

כזכור, שיר לבנו). תהיה ראש קטן. לא כדאי להיות גיבור. כדאי להיות בן. ומעבר להשקפה בזו או אחרת, ברור שמדובר כאן באידיאולוגיה באנאלית, מוכרת, אופנתית.

ברור, לא? אידיאולוגיה באנאלית אופנתית — "לא כדאי להיות גיבור, כדאי להיות" — שמקור 40 שנות מילחמה בלתי-פוסקת של גיבור" החי על חרבו המטאפזית. ומהי, יורשה לשאול, האידיאולוגיה-שכנגד? זו שאינה לא באנאלית, אף לא אופנתית? אנו קוראים ואיננו מאמינים למראה עינינו: הרי זו אותה ידועה-בציבור, מוכרת" לא פחות של גיבורי ברכוכבא ומתאבדי מצדה, של פוסלי יהושפט הרכבי ושל מי שמעו לבוא למשורר בטענות על שהוא יועץ לבנו: "כדאי להיות". אפילו סיגנון כתבי-הקטרוג באנאל, מוכר ואופנתי למדי. האין "אשר על כן" זה שבכאן מוכיר לכם משהו: אולי את סיגנונו של חוצבי-הבזות אחר, גיבור נרדי ואכזר שהשמיע קולו רעמים בימי ראשית מלחמת הלכנון עד שבאו העוברות וטפחו לו על פני המליצות ונשתקו. ראש גדול מאוד שהיה לראש קטן מאוד — ואילם.

הוא שאמרנו: תיסמנת הראש הגדול. ואם הגוף הוא העיקר, ממילא הופכת השמירה על הגוף לערך העליון מכולם. וזה, כמובן, דבר ראוי לכל גנאי, שהרי למ"ב וחבריו יש ערכים נעלים הרבה יותר מאלה של השמירה על הגוף ועל החיים: "כל מה שאיננו כאן ועכשיו, כל מה שאיננו נראה לעין וגלוי, כל מה שאיננו העולם הזה". מכל אלה מחסרים עמיחי ודומיו הבלתי-מטאפיסיים את נפשם ב"אגואזים הקטן והלא מזהיר" שלהם.

אכן: פנים רבות לו לפאשיזם התרבותי שלנו, ועוד לא עמדנו על אפסיקותיהם. לכן "השוב ל"כך" — אני שוב מצטט את בעל המאמר שלנו — "לבזו בשבע עיניים את הסחורה האידית-אולוגית שהוא" וחבריו. מוכרים לנו. שאם לא כן, או אם דווקא תרצו: אשר על כן, צפיה לנו הסכנה שנישאר בלא "התרבות האזרחית המוע" צורים" שמנחם כן כבר השתחרר ממנה מכבר:

הדוגמה האלוהית של מצב זה (מצב הכתיבה בלא התחשבות ב"תרבות האזרחית והמעצורים") הוא כמובן, התנ"ך (כמובן!!!). ההתנבאות (המקיימת זיקה ברורה למילה להביא — להביא מילים מאלוהים) הוא המצב השירתי הטוהר ביותר. משום שהכותב הוא מדיום. הוא מוליד המילים עוברות רכבו. באות מתוכו (נביעה — נביאה) אי מתייזה לו, ועוברות רכבו. (מנחם כן, "יונה וולך: נס גדול היה פה", ידיעות אחרונות, 11.10.85).

ואני מאמין לו לכותב שהוא "מוליד", וגם זאת ש"המילים עוברות רכבו, באות מתוכו או מחוצה לו". ורק שלארץ המובטחת אין זה מוליכות אותן, גם לא אל הכנת התנ"ך חסר, תרבות האזרחות והמעצורים" בעיניו.

אשר על כן — מתוך אותו שיריעם של ביאליק, אם גם בלא תוספות:

אחוד חידות לך: מדוע רץ הכד אל המבוע.

אחור וגם איננו: הוא רץ לצורך נביעה — נביאה. אבל אם כד, "להביא". ועל הנביא שממנו "מביאים" פירחיה-נביעיים שלנו את "המילים העוברות דרכם" ואולי "מחוצה להם" — כרשימה הבאה.

מפרים הפאר אדוכס של אפלפלד

פוח אדם ספר פרוזה עברי חדש ונתקל בו, למן העמוד הראשון, בלשון פחצחות, שהשאב לונה הרדודה ביותר שלטת בה: "הצחוק שב לפרוח על שיפתותיה", "האור חגג בכל פינה", "הצער כוסס בהם", "השמועה הזו מילאה את נפשה הר" וכו'. כאן הימים הם "ימי פעל" והשבעות "נוקפים". צלילי הפסנתר הם "ענר גים" והאור נמשך חרשי מים "כאורכם של ימי האור". למליצה השדופה מצטרפים כאן עיוותים תחביריים, שהם כחלקם תוצאה של כוונה מתחננת (על הבית העיני כעורבים הרופאים ולאחר מכן מפרוודור לפרוודור ומלישמה ללישכה). ובחלקם — עדות לחוסר שליטה בשפה, טעויות, שטוים אדם השומע עברית באמת לא היה נאכשל בהן (תוי פניה — קסמו את

עיניו") מצויות כאן בכל עמוד. ברור, שהפה המדבר מתוך פרוזה זו נוגס בשפה העברית בשיניים תותבות וכחך קהה. קהות זו ניכרת בעיקר בשפע המתקוות של המיטאפוריקה ה"פיוטית" והמוסיקאליות המודגשת, הראוי תנית. ניכר, שאותו חך אינו מבחין בטעמים דקים והוא זקוק למתיקות זוועקת.

ובכן, לכאורה, ספר פרוזה קלוקל נוסף (באלה אין מחסור), שמתר להניחו לאחר קריאת חמישה העמודים הראשונים. דא עקא, שהספר הוא פרי עטו של אחד המספרים הישראליים המרכזיים ביותר, אהרן אפלפלד, מי שהוסיף לסיפורתנו נכסים ודאיים בכמה מסיפוריו הקצרים וברומאן שלו, תור הפלאות. המישפטים שצוטטו לעיל נטולים מן העמודים הראשונים של סיפורו החדש, בעת ובעונה אחת (הוצאות כתר — הקיבוץ המאוחד), שהוא אחת מיצירותיו הקלרי שות והמשושטשות ביותר.

ברט ברט שיר מחול פילוסופי

מי ששמר תמיד על נעליו
נעליו לא בלו מן הסתם.
ומי שלא היה עיני או עצוב,
גם לא רקד מעולם.

וכאשר מזיקנה יבלו נעליך,
שכמוך נועדו רק למידרס ולבעיטה.
דע לך שהנעליים שלך, נעליך
עשו חיים יותר ממך.

מעולם לא רקדנו יפה יותר
מאשר על פני הקברות.
אלוהים משמיע למתפרש
את היפה במנגינות.

עברית: נתן זך

אכן, גם סופרים מוכשרים עשויים להיכשל, ואם תרומתם לסיפורת היא ניכרת כזו של אפלפלד, ראוי לעבור על כישלונם בשתיקה. אבל הפרוזה הקלוקלת של בעת ובעונה אחת אוהיה לתשומת ליבנו משני טעמים. ראשית, הקלקלות המתגלות בה אופייניות במידה זו או אחרת לכל יצירותיו של אפלפלד. שנית, קלקל לת אלה קשורות ברך מורה ביחודו הסיפורתי של אפלפלד ובמקום הבולט שלו בסיפורת הישראליה.

אפלפלד, חתן פרס ישראל לסיפורת, כתב, כותב וכנראה גם יכתוב תמיד פרוזה עברית גרועה ורוחה. מישפטיו נטופים מיטאפוריות חבר טה, "בתנגנים" התנגנות של כנר בית-קפה רוע, רופפים בתחבירים, בלאים טעויות דקדוקיות ושימושים מוטעים או "מתים" באוצר הניכים העבריים. כל יצירותיו — עד אהתם — משתפרות בתרנומיהו. אפילו בשעה שהתרגומים כשלעצמם הם בניוניים למדי (אגב, בכך אין אפלפלד בודד בקרב המספרים הישראליים, יש לו שותפים רבים ובלוטים, למשל, יורם קניוק). עם זאת, מעלמים התרגומים המשופרים את הפאר אדוכס של יצירת אפלפלד, שבה גלוס ערכה התרבותית.

יצירה זו עומדת בסימן הניגוד החריף בין ה"שפה" (הכוונה לכלל מערכת הביטוי) לבין ה"תוכן" (ההוויה המבקשת לה ביטוי). לכאורה, ניגוד כזה לא ייתכן ביצירה הסיפורתית האמי נותית, שאין להבחין בה, כידוע, בין צורה לתוכן. הוא סותר את כלל ההנחות הפואטיות המקובלות עלינו. אף על פי כן, הוא קיים ואולי הוא אף הכרחי ביצירתו של סופר יהודי, המנסה לתת ביטוי לחוויית השואה, המכשילה כל ביטוי.

אפלפלד הוא נציגו של האדם היהודי לאחר השואה — אדם ללא שפה. הוא מחוסר שפה משום שקורות חייו לא הניחו לו ללמוד אף לשון על בוריה. בבית הוריו דיברו אותה גרמנית מלאכותית ודלילה, שהיתה אופיינית למעמד הבינוני המתבולל של יהדות מזרח אירופה. בית זה נהרס לנגד עיניו כעוורו ילד, ומיד היה עליו לסגל את עצמו ללשונות שונות ומשונות, לשור נות האיכרים שבקירבם נדר, כדי להסתיר את זהותו היהודית.

לארץ הגיע בגיל שבו כבר אין האדם קולט שפה קליטה עמוקה, החודרת אל השיתין. הוא למעשה, לא התגבר מעולם על פער הלשון שנפער בחייו. יתרה מזאת, אפלפלד הוא אדם מחוסר תרבות לשונית. משום שהעולם שבו גדל

ובעיצובו הוא עוסק כאמן לימד אתו להתייחס אל השפה כחשד עמוק; שהרי עולם זה הוכיח את אינאונותה המוסרית של השפה, ואף חייב את השימוש בה בעיקר לצורכי רמייה והטעיה. בכל אופן, עולם זה מוטט לחלוטין את הנורמה התרבותית של השפה המדוויקת, החדה, המבטאת דברים "כמו", מפני שאין לשון המסוגלת לבטא אותו עולם "כהווייתו".

מקסימום ומינימום

באורח פרדוקסאלי, מצא אפלפלד האמן מעין ישועה במצב זה, שבו הרס השפה איננו סטייה מיקרית מגורמה מתקונת אלא תגובה הכרחית על התגרות שאין לעמוד בה. אפלפלד מטיבו הינו איש הקיטש. זיקתו המהותית אל הביטוי הסיפורתי הינה זיקה של קיטש — היינו, זיקה המבקשת להשיג את מאקסימום ה"יופי" שבכדי טוי במינימום הנאמנות לאובייקט. שאותו מבקש שת השפה לתאר או לבטא. בנסיבות תרבותיות "נורמאליות" היה אפלפלד סופר מחוסר כל ערך. אבל בנסיבות המיוחדות ניתן לקיטש שלו תפי קיר. הוא נעשה "פונקציונאלי". הביטוי הלשוני פרוש על פני יצירתו כמו גלילי צמר-גפן ציב עוניים: אבל גלילים אלה מכסים על עיוות או על פצע שאסור לחושפם. אפלפלד משתמש בשפה לא לשם ביטוי מדוייק ומאובחן של החוויה, אלא, להיפך, לשם טיטשטשה והסוואתה. אבל טיטשטוש והסוואה אלה יש להם ערך לא רק כעדות למצב הקיומי של הסופר אלא גם כתכסים, המאפשר לו לבטא, ולוא רק במקצת, את מה שאינו ניתן לביטוי, לכאורה, כלל מיעולו הסיפורתי צריך להיות מובן כמחווה של עירפול וטיטשטוש, שהוא בבחינת אסטרטגיה ערמונית; אסטרטגיה המב קשת לצוד את הביטוי תוך ביום תרגיל של בריחה מן הביטוי. המתקוות הקלוקלת של השפה היא כאן גילוי של חוק השליט בכל רובדי היצירה. לא לגעת בפצע; להעמיד מנים שהפצע כמעט שאינו קיים; לכסות, להיתמם, יש לזכור, שכסופר הכותב על השואה מזה 30 שנה עדיין לא תיאר אפלפלד אפילו הריגת יהודי אחד בידי הנאצים (אם נהרג יהודי בסיפור מסיפוריו, רוצחיו הם יהודים. ראה תיאור רצח הרב בתור הפלאות). ככלל נמנע אפלפלד מעצם הנגיעה בהוויית ההשמדה. בסיפוריו הכל הוא בבחינת לפני או אחרי. הצליל הנורא עצמו אינו מושמע. רק הדיו או בנייהו מתערבלים ומתערפלים אלה בתוך אלה.

מכאן הליכתו של אפלפלד כאמן על חבל דק מן הרק מראשית הופעתו בסיפורת (סיפורי עשן) ועד ימינו, ומכאן גם מעירותיו התכופות לעבר הקלישאות, הליריים המתחנן, הסתמיות, ההש תקעות ערדל-אידע ב"אווירה" המבטלת כל ממש, השימוש בסמלים רדודים. כל אלה אינם אלא אמצעי בידוד והגנה מפני "הדבר עצום" בסיפוריו הטובים מתמחש מעבר לחומרי הבידוד משהו מן "הדבר עצום" (הכוונה היא לרשומו החווייתי ולא לפרטיו ההיסטוריים). בגרועים שבהם נותרים חומרי הבידוד הווליים כלבר.

מכאן הליכתו של אפלפלד כאמן על חבל דק מן הרק מראשית הופעתו בסיפורת (סיפורי עשן) ועד ימינו, ומכאן גם מעירותיו התכופות לעבר הקלישאות, הליריים המתחנן, הסתמיות, ההש תקעות ערדל-אידע ב"אווירה" המבטלת כל ממש, השימוש בסמלים רדודים. כל אלה אינם אלא אמצעי בידוד והגנה מפני "הדבר עצום" בסיפוריו הטובים מתמחש מעבר לחומרי הבידוד משהו מן "הדבר עצום" (הכוונה היא לרשומו החווייתי ולא לפרטיו ההיסטוריים). בגרועים שבהם נותרים חומרי הבידוד הווליים כלבר.

בלי זמן ובלי מקום

כך הדבר נבעת ובעונה אחת. מעשה במיש פחה יהודית ונאיית מתבוללת, ההולכת לבקש ישועה לבת חולת-נפש בצילו של רבי חסידו בהרי הקרפאטים. לרצע אין הסיפור משכנע אותנו במשנות האנושית של גיבוריו, האנשים הללו אינם יהודים ואינם מתבוללים. הם אינם וינאים ואינם סוחרים. הם בכלל אינם בני זמנם וריאים. כשם שמחלת הנפש של הבת ("סמל" או מיטאפורה של מחלת היהרות שאיבדה את זהותה) היא חסרת כל איפיון מייחד, כך גם הווינאיות המתבוללת של אביה מחוסרת כל סממנים ייחור דיים של תרבות ואורח-חיים. אוטוריה של ערב האנשלוס, כפי שהיא מתוארת בסיפור, יכולה להיות גם אפסרטיה של אופרטה מימי האמריקה סיפור על חיפוש שורשים יהודי ערב השואה. כאמת לפנינו מערכת של ג'סטוט סימליות, רבות משמעות" וריקות ובלי תוכן; ג'סטוט שטופות ב"אווירה", בנוף ובתיאוריות לירית בפרוזה.

הקריאה בבעת ובעונה אחת מביכה, כמעט מביישת. עם זאת, אפילו בה אין כדי לבטל את ערכה התרבותי של יצירת אפלפלד. יצירה זו מעבדת היבט מרכזי במצב ההודי של דורנו, מצב, ששבירת כליו של הביטוי התקין והתעיה בין הריטות השפה הם מסימניו המהותיים. אפל פלד הוא סופר "גרוע" חשוב. מעמדו בסיפורת העברית הוא רופף, אמביוולנטי ומעורב. יכול להיות שבסיפורת היהודית הנכתבת אחרי השואה מעמד כזה הוא המעמד הסיפורתי האוטנטי והטיבעי ביותר.

דן מירון